

Др Никола Гаћеша, АГРАРНА РЕФОРМА И КОЛОНИЗАЦИЈА У БАЧКОЈ
1918—1941, Матица српска, Нови Сад 1968, 287*

Писац ове монографије је већ више година заокупљен радом на историји аграрних и поседовних односа у Војводини. Први резултати тог рада објављени су у овој књизи (иначе докторској дисертацији). Заокружено и исцрпно је обрађена економска страна аграрне реформе и колонизације у Бачкој између два рата. Гаћеша избегава широке зоне истраживања и иде на научну обраду појава везаних за целу једну епоху (предратну), али територијално сужених на једну област. Избор теме и начин обраде говоре сами за себе да је Гаћеша тип историчара који настоји да у истраживања појава нашег доба унесе што више егзактности, као да је реч о најстаријем раздобљу; да сваки закључак и оцена стоје на чврстом тлу проверене емпирије; да захвати онолико колико личне могућности дозвољавају да се подаци строго испитају и процене.

О аграрној реформи и поседовним односима писао се између два рата веома много, још у јеку спровођења аграрне реформе. Ту проблематику третира и неколико послератних радова опште природе. Гаћеша критички преиспитује ту литературу у делу који се односи на Бачку. Он сматра да је „онај део фактографског материјала који се односи на Војводину непотпун, често нетачан и, према томе, непоуздан“.

Гаћешин рад је првенствено заснован на архивском материјалу ако се изузму уводни прилази. Није нам, међутим, јасно зашто је Гаћеша пропустио да изнесе своју општу оцену те грађе (концентри-

сане у Архиву СПВ у Сремским Карловцима). Заправо да се ближе и критички одреди према њеном садржају, разноврсности, потпуности; колико она даје основе за елементе компарације са аграрном ситуацијом у ивичним областима; до којег степена ова грађа открива политичку позадину извесних мера у току спровођења аграрне реформе и колонизације итд. Посебно нам недостаје одређивање писца према општој вредности података из табеларних прегледа и уопште статистичког материјала. Такве оцене нису никад сувишне, употпуњујући конкретно критичко преиспитивање података (који су већ ушли у литературу) у основном тексту. Гаћеша је у том конкретном преиспитивању неких података био крајње савестан и стрпљив. Довољно је у том смислу подсетити на напор да се утврди тачан број колониста у Бачкој између два рата.

Свестан дубине процеса и чињенице да се савременост лако не ослобађа трагова прошлости, Гаћеша је претходно изложио развој аграрно-поседовних односа у Бачкој од 1699. до 1918. године (7—39). Он је приказао настанак коморско-спахијског система, као једне специфичности развоја аграрно-поседовних односа у Бачкој; таласе колонизације странаца у Бачкој за време М. Терезије и Јосипа II: Немаца, Мађара (масовније од 1740), те „нешто Француза“; претежно католика али и извесног броја протестаната за време Јосипа II. Писац се осврнуо и на укидање кметства и његове последице са становишта раслојавања на селу.

* Књига је издата 1969. године.

Овај део рада је приступ проблему који се налази у тежишту Гаћешиног интересовања, а рађен је искључиво на бази самосталне интерпретације постојеће литературе.

Друга глава монографије односи се на аграрно поседовну структуру Бачке пред извођење аграрне реформе (40—51). Табеларно су приказани поседи који долазе под удар аграрне реформе (укупно 264) категорисани у шест група: поседи приватних лица (137), политичких општина (80), црквених добара (17), државних добара (19), заклада (8), урбаријалних заједница (3).

Мешовити састав становништва Бачке упућује Гаћешу на то да прави компарације по националном мерилу. Тако извођење из података показује да су велеседници мађарске националности имали најјаче позиције (45, 36% укупне површине великих поседа приватних лица), а за њима следе Немци, Срби, Јевреји и на крају Буњевци. Из редова мађарске народности у Бачкој било је, с друге стране, највише беземљаша (41, 41% укупног броја беземљаша). Писац посебно наглашава ову екстремну поларизацију у оквиру мађарске народности. Што је пак тиче бројности, под ударом аграрне реформе највише је било поседа од 200 до 300 к. ј.

Трећа глава књиге обухвата централни проблем: аграрну реформу у Бачкој (52—155). На акрибичан начин, ослањајући се на архивска документа, аутор је обрадио аграрну реформу, појединачно, према категоријама наведених поседа. Поред тога, он даје анализу аграрног законодавства, обраћа пажњу на међународне заплете везане за аграрну реформу, износи последице аграрне реформе према етапама: режим једногодишњег и четворогодишњег закупа 1919—1924, провизоријум 1924—1931, ликвидацију аграрне реформе.

Говорећи о аграрној реформи на поседима приватних лица, писац се није задржавао на свим поседима, него само на онима који су били „најзначајнији и најпресуднији у спровођењу аграрне

реформе“ (Котакова, Сечењија, Дунђерског, Фермбаха, Лелбаха). Исти поступак Гаћеша је применио и приликом обраде аграрне реформе на поседима политичких општина (анализирајући само оне у Шајкашкој). Са гледишта историјске методологије, такав поступак (метод) може да се оспорава, али се исто тако не могу потцењивати ни његове добре стране. Свакако, не само због уштеде простора, као што мисли писац. Гаћеша уопште настоји да приликом обраде свих питања изнесе оно што је најважније и најкарактеристичније за појаву коју обрађује. Тако он говори о тешкоћама Краљевине СХС са Мађарском због спровођења аграрне реформе, али изоставља сличне проблеме са Румунијом, Аустријом и Немачком, као мање важне.

Писац експлицитно наглашава комплексни карактер аграрне реформе као економско-политичке мере и настоји да се њена сложеност изрази и у обради: друштвено-политичке околности којима долази до аграрне реформе, међународне компликације, отпори снага погођених аграрном реформом (цркве и други), вишенационална структура и њен утицај на карактер предузиманих мера. Несумњиво, када је реч о комплексном приступу, није лако пребродити све тешкоће. Већ само налажење мера између економско-социјалне и организационо-техничке стране и политичких димензија аграрне реформе није једноставно. Гаћеша је тек успутно додиривао политичку страну аграрне реформе. Зато та страна остаје фрагментарна и недовољно разрађена. Реч је о недовољном повезивању револуционарне ситуације, социјалних превирања, избора за Уставотворну скупштину 1920. и последица ових догађаја на карактер аграрне реформе, њен ток, категорије корисника, видове дискриминације. Разматрања о тим видовима појаве стоје у сенци исцрпно фундираних економских и организационих аспеката реформе (видети стране 54, 55—6, 71—2, 111, 121, 122, 128). Аутор помиње гашење интересова-

ња за аграрну реформу од стране грађанских странака и њихових вођстава после 1939, али читалац не види каква су њихова становишта пре него се поменуто интересовање „угасило“.

Настојећи да се што више регионално уоквири, Гаћеша је изостављао опште оквире збивања и шире корелације појаве. Нама се, међутим, чини да је мање штетно да се регионални и општи токови секу, него да се изостављају општи узрочници појаве. Аутор обрађује став цркве према реформи (149—150) сужавајући њихову реакцију у локалне (бачке) оквире.

Обрађујући колонизацију (глава IV, 156—240), аутор даје бројне податке о насељеницима, прилагођавању, изградњи нових насеља. Ми смо обузети политичком ставком и ове појаве, па нам се чини да је Гаћеша могао да на рачун бројних појединости посвети више пажње ширим политичко-националним мотивацијама ове мере. При томе имамо у виду да није увек битна тежња писца него и карактер грађе којом располаже. Са становишта политичке историје посебно су од значаја подаци о покушају Х. Кризмана да групу херцеговачких добровољаца насели уз румунску границу „да тамо буду живи бедем“ (184); о животу насељеника у Бачкој за доба „министровања“ Павла Радића и касније у време шестојануарске дик-

татуре (220); намера да се колонизација настави и међународне околности које су везивале руке режиму (270—7).

Вредан је закључак писца да колонизација није изменила етничку структуру Бачке, који након анализе изнетих података изгледа убедљив.

Резултати истраживања сумирани су у последњој глави (241—277). Према тим резултатима, до почетка 1939. у Бачкој је било 52.615 аграрних насељеника, који су добили 192.462 к. ј. и 973 кв. хв. земље, док је велепоседницима остављено 169.468 к. ј. и 317 кв. хв. земље. Интереси Мађара беземљаша и сиромашних сељака у аграрној реформи били су „потпуно пренебрегнути“. Аграрна реформа је оставила скоро нетакнуте многобројне поседе од 50 до 100 ха. Њом није решен аграрни проблем у Бачкој.

Писана мирно и аналитично, до краја документовано, без социолошких шаблона, Гаћешина студија спада међу вредна остварења из области савремене историје последњих година. Да је писац више испитивао политичке аспекте аграрне реформе с једне стране, а с друге покушао да боље повеже регионалне појаве за шире оквире, уверени смо да би његова студија добила још више у својој комплексности.

Б. Петрановић

Раднички и националноослободилачки покрети, Енциклопедијски приручник, Том I (Африка, Азија, Латинска Америка), Институт за изучавање радничког покрета, Београд 1968, 8^о, стр. 862

У епохи великих друштвених збивања и преображаја, чији основни садржај чине тесно повезани и конвергентни процеси социјалног и националног превирања, процес националне еманципације поробљених народа Африке, Азије и Латинске Америке убрзава распадање деценијама и столећима изграђиване колонијалне империје великих капиталистичких сила. Од другог светског рата око 60 колонијалних земаља извојевало је на-

ционалну независност, а десетине њих и данас воде борбу за слободу и националну афирмацију.

Издавањем Енциклопедијског приручника „Раднички и националноослободилачки покрети“, Институт за изучавање радничког покрета у Београду настојао је да у једном скраћеном, енциклопедијском облику прикаже савремене радничке и националноослободилачке покрете у Африци, Азији и Латинској Америци.